

Zsidó kamaraispánok az Árpád-korban

Zsidó kamaraispánokkal az Árpád-kor folyamán csak a 13. században találkozunk. Létüket bizonyítják egyrészt törvényeink, másrészt pedig a pápák által írt elmarasztaló oklevelek. Ezeken túl rendelkezésünkre állnak olyan források, amelyekből konkrét személyekkel is megismerkedhetünk. A 13. század második felében megjelenő héber veretjeles pénzermék szintén mutatják a zsidók szerepét a pénzverés terén.¹ A veretek azonosítása azonban bizonytalan, mert a héber jelek csak a nevek kezdőbetűjét adják meg. Az egyes személyekhez kötésük csak akkor bizonyos, amikor működésüket oklevelekkel is be tudjuk bizonyítani. Dolgozatomban elsőként a zsidó kamaraispánokra vonatkozó közvetett forrásokat veszem sorra, majd pedig az egyes személyeket érintő adatokat fogom ismertetni.

A zsidó kamaraispánok első említése 1222-ben, az Aranybullában történik meg.² II. András király (1205–1235) azonban a törvényben szereplő tilalom ellenére továbbra is megtartotta a zsidókat tisztségükben. Erre utal többek között az, hogy III. Honorius pápa (1216–1227) 1225. augusztus 23-án Ugrin kalocsai érsekhez (1219–1241) intézett levelében arról panaszkodik, hogy II. András megfélemezve a toledói zsinat (1217) határozatáról, illetve az általa hozott törvényről zsidókat helyezett a közhivatalokba.³ IX. Gergely pápa (1227–1241) 1231. március 3-án ugyanezt kéri számon a királytól.⁴ A pápai intések csak annyit értek

¹ A tisztviselők közül általában a kamaragróf az a személy, akinek a neve szerepel a pénzeken. De ez csak a 14. századtól válik általánossá, amikor a pénzeken található jelek és jegyek részben a pénzverdéket, részben a pénzverésért felelős tisztviselőket jelzik. Huszár Lajos–Horváth Tibor: Kamaragrófok a középkorban. Numizmatikai Közöny 1956. (a továbbiakban: Huszár–Horváth 1956.) 22.; A héber veretjelek Kubinyi András véleménye szerint a kamaraispánra utalnak. Kubinyi András: A magyarországi zsidóság története a középkorban. Soproni Szemle 1995. 6.

² Magyar-zsidó Oklevéltár. I. (1092–1539) Szerkesztette.: Friss Ármin. Bp. 1903. (a továbbiakban: MZSO) 4–5.; Szöveggyűjtemény Magyarország történetének tanulmányozásához. Szerk.: Léderer Emma. Bp. 1964. I. (a továbbiakban: Léderer 1964.) 72.

³ MZSO I. 6–8.

⁴ MZSO I. 10–12.

el, hogy a király az Aranybulla 1231. évi megújításakor ismételten rendelkezett a zsidó hivatalviselés ellen.⁵

1232. február 25-én Róbert esztergomi érsek (1226–1239) interdiktum alá vonta az országot. Oklevelében többek között hivatkozott az 1231. évi törvényre, melyből a zsidók hivatalviselése elleni cikkelyt idézte fel a királynak. Ezen cikkelyen kívül azonban az érsek levele nem említi a zsidókat, csak a szaracénokkal foglalkozik.⁶ 1233. augusztus 12-én IX. Gergely pápa újból levelet írt II. András-hoz, melyben a vegyesházasság tilalmazása mellett felszólalt a zsidók hivatalviselése ellen is.⁷ A király ezt követően a beregi egyezményben (1233. augusztus 20.) kénytelen volt megesküdni arra, hogy a továbbiakban zsidókat nem helyez közhivatalokba.⁸

A beregi eskü megtartására kötelezte magát 1233. augusztus 22-én fia, Béla is.⁹ Az országos állapotok azonban már 1239-ben arra kényszerítették IV. Béla királyt (1235–1270), hogy esküje alól feloldást kérjen IX. Gergely pápától. A pápa engedélyezte neki, hogy jövedelmeit zsidóknak is bérbe adhassa, de megkérte, hogy részesítse a keresztényeket előnyben, illetve a zsidók és a pogányok mellé keresztény felügyelőket nevezzen ki.¹⁰ 1263. július 23-án IV. Orbán pápa (1261–1264) már arról panaszkodik, hogy nincsen a zsidók mellett keresztény ember.¹¹ Az ilyen panaszokkal a királyok nem törődtek. Az Aranybulla 1267. évi megújításában már nem is találjuk meg az erre vonatkozó cikkelyt.¹²

Amikor azonban III. Miklós pápa (1277–1280) 1279-ben Fülöp fermói püspököt¹³ küldte pápai követként Magyarországra, újból előkerült ez a probléma. Fülöp ugyanis 1279 szeptemberében IV. (Kun) László király (1272–1290) aka-

⁵ MZSO I. 12–13.; Léderer 1964. 78.

⁶ CDES I. 273–275.

⁷ MZSO I. 15–18.

⁸ MZSO I. 13–15.; Léderer 1964. 334.

⁹ ÁÚO I. 306–307.

¹⁰ Augustinus Theiner: *Vetera monumenta historica Hungariam sacram illustrantia*. I–II. Romae 1859–1860. I. 173.

¹¹ MZSO I. 31–32.

¹² Vö. Léderer 1964. 79–82.

¹³ Fülöp 1272 körül nyerte el a fermói püspökséget, amelyet haláláig viselt. 1279 eleje és 1281 ősze között III. Miklós pápa (1277–1280) megbízásából követként működött Magyarországon és Lengyelországban. Almási Tibor: Fülöp pápai legátus. In: KMTL 228.

rata ellenére Budán zsinatot tartott.¹⁴ A zsinat 125. §-a így rendelkezik ez ügyben: „Továbbá elrendeltük, hogy adókat, vámokat, vámhivatalokat, vagy más nyilvános hivatalokat zsidókra ... semmiképp ne bízzanak.”¹⁵ Ezt követően már csak 1288-ban találkozunk az oklevelekben a zsidó hivatalviselők elleni fellépéssel. Lodomér esztergomi érsek (1279–1297/98) 1287-ben kiközösítette IV. Lászlót.¹⁶ A király 1288-ban az érsek kibékítésére Esztergomba ment, ahol az érsek eskü letételére kötelezte őt.¹⁷ Az érsek által előterjesztett feltételek között találkozunk a zsidók hivatalviselését tiltó cikkellyel.¹⁸

Az Árpád-korból ismert első zsidó kamaraispán Sámuel volt. 1232. február 25-én Róbert esztergomi érsek oklevele név szerint is említi az egykori kamaraispánt. Az oklevél tanúsága szerint Sámuel kikeresztelkedett zsidó lehetett, aki támogatta a szaracénokat és a hozzá hasonló álkeresztényeket.¹⁹ Mivel az érsek diplomája nem említi a zsidókat – kivéve a már említett törvénycikkelyt –, és csak a szaracénok ellen lép fel, elképzelhető, hogy Sámuel nem zsidó, hanem izmaelita volt. Kamaraispánként 1232. február 25. előtt működött, pontosabb adatunk azonban erre vonatkozólag nincsen. Későbbi kamaraispánságát valószínűsítik azon IV. Béla-kori pénzérmék, amelyeken a héber *sin* betű található, amely Sámuel nevére utalhat,²⁰ de erre írásos bizonyítékunk nincs. Nem kell meglepődnünk a héber

¹⁴ A zsinat fő célja a meglazult egyházi fegyelem helyreállítása, valamint a zsidók és az izmaeliták gazdasági ügyekben való részvételének korlátozása volt. Nagy Konstantin: A magyar katolikus egyház nemzeti zsinatai. Gyöngyös 1943. 112–125.

¹⁵ MZSO I. 53–54.

¹⁶ A kiközösítés oka az volt, hogy IV. László 1278-ban feleségét, Izabellát a Nyulak szigeti zárdába csukatta, birtokait pedig kun szeretőjének, Éduának adományozta. Kristó Gyula: Az Aranybullák évszázada. Bp. 1976. (a továbbiakban: Kristó 1976.) 181.

¹⁷ László elsőként az érsek elleni fellépésre gondolt, de ebben néhány báró megakadályozta. Az érsekhez való közeledése is a bárók nyomásának volt köszönhető. Kristó 1976. 181.

¹⁸ Makkai László–Mezey László: Árpád-kori és Anjou-kori levelek XI–XIV. század. Bp. 1960. (a továbbiakban: Makkai–Mezey 1960.) 204.

¹⁹ *Preterea Samuelem quondam comitem camere nominatim excommunicavimus, pro eo quod ipse infirmatus et convictus de heresi, in purgationem et correctionem sui erroris, assumpta cruce, dato et recepto ad hoc termino, ut debeat ultra mare, et non iur; ymo Sarracenos et falsos christianos similes sui substinet et defendit.* CDES I. 273–275.

²⁰ Vö. Rádóczy Gyula: Héber betűjeles Árpád-házi pénzek. Numizmatikai Közlöny 1971–1972. (a továbbiakban: Rádóczy 1971.) 35.; Scheiber Sándor: A héber betűjeles Árpád-házi pénzekhez. Numizmatikai Közlöny 1972–1973. 91.

veretjel megjelenésén egy kikeresztelkedett zsidó esetében, mivel ezen zsidók többsége csak színleg vette fel a keresztény vallást.

Sámuelnél már többet tudunk Teha *comes*ről. Tehával elsőként a VI. Lipót osztrák herceg (1198–1230) és II. András király között 1225. június 6-án Grazban létrejött békekötés alkalmából találkozunk. Lipót ekkor az okozott károkért ezer márkát fizetett Jakab nyitrai püspöknek (1224–1234), ezen fölül még kétezer márka két részletben történő lefizetését ígérte meg. A kétezer márkához kezesül Tehát állította annak beleegyezésével.²¹ Ez a kitétel Teha függetlenségét mutatja Lipóttól. Georg Caro szerint Teha hasonló állást töltött be, mint a zsidó Shlom, akit egy héber forrás a herceg pénzének és értékeinek kezelőjeként nevezett meg.²² 1225 után Teha elsőként 1228-ban jelenik meg újból. Ekkor II. András Teha zsidó ellenében megerősíti aragóniai Simon vitét²³ Rőjtökör föld²⁴ birtokában, melyet már korábban, 1223-ban²⁵ Simon ispánnak adott. Teha egy 1228 előtt kiállított oklevélre²⁶ hivatkozott az adományozással szemben, amely oklevelet azonban többszöri felszólítás után sem mutatott be. Ezt követően oklevelét II. András érvénytelennek és hamisnak nyilvánította.²⁷

Teha kamaraispánságát egyedül egy 1232. évi oklevél bizonyítja, melyben a király megengedi neki, hogy a kamarával szembeni adósság kifizetésére az apjának

²¹ „...constituit fideiussores Tekanum iudeum cum voluntate eiusdem iudei...”, azzal a kikötéssel: „Que duo millia, si iudeus ut dictum est non solverit, rex solutus erit ab hiis M. marcis, in quibus singulis annis duci tenetur, nisi dux de voluntate regis illis possit obtinere.” Hans Wagner-Irmtraut Lindeck-Pozza: Urkundenbuch des Burgenlandes und der angrenzenden Gebiete der Komitate Wieselburg, Ödenburg und Eisenburg. I–IV. Graz–Köln–Wien 1955–1985. (a továbbiakban: UB) I. 101–102.

²² Georg Caro: Sozial- und Wirtschaftsgeschichte der Juden im Mittelalter und der Neuzeit I. Das frühere und das hohe Mittelalter. Hildesheim 1964. 442.

²³ Simon ispán Bertrand nevű testvérével vándorolt be Aragóniából Magyarországra. 1223-ban tűnik fel a forrásokban, vö. UB I. 91–92. A Dunántúlon kapott birtokokat, majd győri ispán lett, s gyakran járt külföldi követségekben. Makkai–Mezey 1960. 328.

²⁴ Sopron vármegyében, Pecsényéd határában feküdt. Csánki III. 627.; Ma összevont község: Rőjtökmuzsaj. Kiss Lajos: Földrajzi nevek etimológiai szótára. I–II. Bp. 1988.⁴ (bővített és javított kiadás) (a továbbiakban: Kiss 1988.) II. 428.

²⁵ UB I. 91–92.; Reg. Arp. 393. sz.

²⁶ UB I. 113.; Reg. Arp. 450. sz.

²⁷ UB I. 114–115.; Reg. Arp. 443. sz.; Simon vitéz, illetve fiai IV. Béla, IV. László és III. András korában ismételt hivatkoztak II. András oklevelére. Ez mutatja azt, hogy Teha *comes*, illetve leszármazottai a későbbiekben is igényt tarthattak Rőjtökör területére. Vö. MZSO I. 59–60.

adományozott Besenyő²⁸ falut 500 márkáért eladhassa Simon ispánnak.²⁹ Az oklevélből megtudhatjuk, hogy Teha 1232 előtt már kamaraispán volt. Mivel 1230-ban még Marcellus volt a kamaraispán,³⁰ így Teha valamikor 1230–1232 között töltötte be ezt a hivatalt.³¹ A forrás tanúsága szerint Teha apja II. András uralkodását megelőzően költözött Magyarországra. Az 1232-es oklevél Tehát *hospes*-nek nevezte. Valószínűleg a beköltözést megelőzően Ausztriában éltek, ahol Tehának még a későbbiekben is voltak érdekeltségei.

1235-ben Bécsben találjuk. A Bécsben 1235. január 28-án kelt oklevélből ugyanis az derül ki, hogy Pegau Poppo Tehánál és más, meg nem nevezett bécsi polgároknál 1235 előtt 120 bécsi fontért zálogba helyezte Felső- és Középső-Grub-i birtokát. Poppo azonban a birtokot lélekváltságként a reichersbergi kolostorra hagyományozta. Az 1235-ben létrejött egyezmény szerint a kolostor átvállalta az adósságot, és megígérték, hogy Teha számára kifizetik a 120 fontot, Poppo-nak pedig tíz fontot fizetnek. Az oklevelet Teha bécsi házában állították ki, ami bizonyítja ausztriai tartózkodását.³² Az ügylet során Teha a közvetítő szerepét vállalta magára, mivel a keresztények számára az egyház tiltotta az uzsoráskodást. Ezért csak őt említi név szerint az oklevél.

Ausztriai működését bizonyítja egy másik forrás is, amely 1220–1240 között keletkezett. Ezek szerint Kaganban (Großenzersdorf) Decanus zsidó számára birtokokat zálogosítottak el.³³ Alfons Dopsch véleménye szerint Decanus zsidó meggyezik az általunk ismert Tecanus (Teha) zsidóval.³⁴ Heide Dienst szerint egy 1235–1236-ban keletkezett levél is Tehára vonatkozó adatot tartalmaz. A levelet

²⁸ Pauler Gyula Besenyőt Pecsényéddel azonosította Rőjtökör határában. Pauler Gyula: A magyar nemzet története az Árpádházi királyok alatt. I–II. Bp. 1899.² II. 116.; A Simon ispán javára 1223-ban tett adományozásról szóló oklevél Rőjtökör föld határjárása során említi egy Besenyő falut. Vö. UB I. 91.; Pecsényéd (Pörtsching) nevének elsődleges változata Besenyő volt. Kiss 1988. II. 329.

²⁹ UB I. 140.; Reg. Arp. 495. sz.

³⁰ Huszár–Horváth 1956. 22.

³¹ Teha hivatalviselését Kristó Gy. is az 1230-as évek elejére helyezte. In: Mo. tört. 1984. 1340.

³² Urkunden-Buch des Landes ob der Enns. Wien 1862. III. 27.

³³ Alfons Dopsch: Die Landesfürstlichen Urbare Nieder- und Oberösterreichs aus dem 13. und 14. Jahrhundert. Österreichische Urbare. I/1. Wien und Leipzig 1904. 12.

³⁴ Uo. 26. 2. számú jegyzet.

P(inka) várgrófja írta valószínűleg a magyar királyhoz. A gróf arról értesítette a királyt, hogy D. (Teha) zsidó Magyarországról fegyveres csapattal megtámadta a várát, és nagy zsákmánnyal távozott onnan.³⁵

Az utolsó, Tehára vonatkozó forrásunk már Magyarországon keletkezett. 1243-ban IV. Béla a korábban Simon lovagtól elvett és Tehának adományozott Csenke földet³⁶ visszaadta Simon ispánnak.³⁷ Itt Teha már nem kamaraispánként szerepel. IV. Béla-kori kamaraispánsága azonban feltételezhető, ugyanis IV. Béla-kori pénzérméken a héber *tét* betű található.³⁸ Ezt a feltételezést azonban okleveles anyaggal nem tudjuk bizonyítani.

IV. Béla korából okleveles anyaggal bizonyítható Henel zsidó hivatalviselése. Családja valószínűleg Ausztriából költözött Magyarországra 1242–1250 között.³⁹ A tatárjárás után adományozott IV. Béla neki birtokokat, így a komáromi váruradalmat és egy Tata melletti malmot.⁴⁰ 1250-ben már kamaraispánként szerepel az oklevelekben.⁴¹ Hivatalát 1250-től töltötte be – mivel 1249-ben még a velencei Archinus *comes* volt IV. Béla ispánja⁴² – legkésőbb 1252-ig, amikor újra keresztény ember, Chak került e hivatalba.⁴³ Henel kamaraispánságát az oklevelek mellett alátámasztja a IV. Béla-kori héber *chet* veretjelen pénzek megléte is.⁴⁴

³⁵ „...quod D. iudeus armatorum collecta manu castrum vestrum in P. ingreditens locato trans fluvium e regione Ungarorum exercitu clam oneratis curribus quicquid habuit asportavit...” Heide Dienst: Zum Grazer Vertrag von 1225 zwischen Herzog Leopold VI. von Österreich und Steier und König Andreas II. von Ungarn. Mitteilungen des Instituts für Österreichische Geschichtsforschung 1982. 26. 82. jegyzet; Az osztrákokkal a jó viszony 1230-at követően változott meg, amikor VI. Lipót halála után Harcias Frigyes (1230–1246) került a trónra.

³⁶ Esztergom vármegye. Ma pusztja Muzsla határában, attól délnyugatra. ÁMTF II. 230.

³⁷ MZSO I. 22–23.; Reg. Arp. 731. sz.

³⁸ Huszár Lajos: Münzkatalog Ungarn. Von 1000 bis heute. Budapest–München 1979. (a továbbiakban: Huszár 1979.) 64.

³⁹ Ausztriai származását feltételezte már Kohn Sámuel is. Kohn Sámuel: A zsidók története Magyarországon a legrégebb időktől a mohácsi vészig. Bp. 1884. 101.

⁴⁰ MZSO I. 35–45.

⁴¹ Thallóczy Lajos: A kamara haszna története. Kapcsolatban a magyar adózás pénzügyi fejlődésével. Bp. 1879. (a továbbiakban: Thallóczy 1879.) 223.

⁴² Huszár–Horváth 1956. 22.

⁴³ Chak hivatalát 1257-ig töltötte be. Thallóczy 1879. 223.

⁴⁴ Huszár 1979. 64.; Rádóczy 1971. 35.

Henelnek négy fia volt: Altman, Neklinus, Wluelius és Lublinus. Közülük Wlueliusról van közvetlen adatunk, hogy apjához hasonlóan kamaraispán volt Magyarországon. Egy 1261-ben kelt oklevélben szerepel kamaraispánként, amely diplomából az is kiderül, hogy a szolgagyőri [Posádka]várhoz tartozó Thena föld egy részét Wluelius birtokolja.⁴⁵ Zolnay László szerint a Wlueliusra vonatkozó adatainkat még egy forrással kiegészíthetjük. Ugyanis egy 13. századi költségvetésben szereplő Syr Wulamot Henel fiával, Wlueliusszal azonosított. A jegyzékben szereplő *dominus rex*et pedig István ifjabb királlyal véli azonosnak. Az ügylet lefolyását 1264 eleje és 1264 május vége közé helyezte. Úgy gondolta azonban, hogy ez a számadás egy, az 1264. évnél korábban megkezdett hitelműveletnek lehet egy szakasza. Mivel 1261-ben Wluelius mint IV. Béla kamaraispánja szerepel, átállítását Istvánhoz Zolnay László 1263 nyarára helyezte.⁴⁶ Scheiber Sándor elfogadta Zolnay László okfejtését.⁴⁷ Egy másik magyar kutató, Huszti Dénes más álláspontra helyezkedett. Szerinte a vásárlásokra 1238. január és 1241. február között került sor, a jegyzékben szereplő királyt pedig IV. Bélával azonosította. Syr Wulam szerinte semmiképpen nem lehetett magyar személy, ő egy velencei kereskedőt látott benne.⁴⁸ Erre az álláspontra helyezkedett Györffy György is.⁴⁹ A jegyzék tanúsága szerint⁵⁰ 100 márka súlyú selmeci ezüstöt adtak át Syr Wulamnak Walter budai házában.⁵¹ Mivel Walter *comes*nek IV. Béla királlyal volt szorosabb kapcsolata, így véleményem szerint a jegyzékben szereplő *dominus rex* IV. Béla királlyal azonos. Syr Wulam Wlueliusszal való azonosítását nem tartom elfogadhatónak.

⁴⁵ Budapest történetének okleveles emlékei. I. (1148–1301) Szerk.: Gárdonyi Albert. Bp. 1936. (a továbbiakban: BTOE) 74–75.; Reg. Arp. 1271. sz.

⁴⁶ L. bővebben: Zolnay László: István ifjabb király számadása 1264-ből. In: Budapest Régiségei. 21. Szerk.: Tarjányi Sándor. Bp. 1964. (a továbbiakban: Zolnay 1964.) 79–114.

⁴⁷ Scheiber Sándor: Héber kódexmaradványok magyarországi kötetáblákon. Bp. 1969. 112.

⁴⁸ Huszti Dénes: Olasz–magyar kereskedelmi kapcsolatok a középkorban. Bp. 1941. 35–48.

⁴⁹ Budapest története I. Budapest története az őskortól az Árpád-kor végéig. Szerk.: Gerevich László. Bp. 1973. 303.

⁵⁰ A jegyzék teljes szövegét l. Zolnay 1964. 80–82.

⁵¹ Walter *comes* 1265–1272 között gyakran szerepelt kamaraispánként. 1265-től budavári rektor, 1279-ben megölték. Zolnay László: Az esztergomi latinusokról. In: Esztergom Évlapjai. 1960. 159.; Huszár Lajos: A budai pénzverés története a középkorban. Budapest várostörténeti monográfiái. XX. Bp. 1958. 24–25.

Wluelius mellett Altman kamaraispánságát is feltételezhetjük. Egyes IV. Béla- illetve V. István-kori pénzekben a héber *alef* betű található, amely Altman nevének kezdőbetűjét jelezheti.⁵² Kamaraispánsága mindenképpen 1268 utánra tehető, ugyanis sem a Henel fiaival foglalkozó 1265-ös, sem az 1268-as oklevél nem úgy említi Altmant mint kamaraispánt. Hivatalviselését azonban okleveles anyaggal nem tudjuk alátámasztani.

Henel fiai közül Wluelius, Altman és Neklinus, így együtt, két oklevélben szerepelnek. Az 1265. április 1-jén kelt oklevél szerint Komárom vára az elhunyt Henel fiaitól visszazárlt a királyra. Ennek oka az volt, hogy Henel adósa maradt a kincstárnak egy meg nem nevezett összeggel. A király ugyanezen összeg fejében Komáromot eladta Walter kamaraispánnak, aki a komáromi várat nagy költséggel helyreállította. A király ezért Kamarun falut adományozta Walternek.⁵³ A helyreállítás valószínűleg hosszabb időt vett igénybe, így feltételezhető, hogy Komárom átadására 1265 előtt került sor. Az 1268. évi oklevél látszólag ellentétben áll a fentebbi oklevéllel. Az oklevél szerint Henel fiai adósak maradtak a királynénak 800. márka ezüsttel. A tartozás a királyné harmincadának bérletéből adódott. A királyné a király beleegyezésével elvette tőlük a komáromi várat és a tatai malmot, amelyeket eladott 800 márkáért Walter kamaraispánnak. Kamarun falu adományozása is szerepel az oklevélben.⁵⁴ Szentpétery Imre szerint az 1268-as oklevél egy összefoglalás, bár az 1265. évi oklevelet nem említi. Ugyanakkor tartalmazza a határjárást és Walter *comes* beiktatását.⁵⁵ Az 1268. évi oklevél nemcsak Komárom várát, hanem a tatai malmot is említi, de nem szól Henel tartozásáról. Ha elfogadjuk, hogy összefoglalásról van szó, akkor azt kell gondolnunk, hogy Henel tartozásának fejében kapta meg Walter Komárom várát, fiainak tartozásáért pedig a tatai malmot.

Henel negyedik fia, Lublinus a magyar forrásanyagban nem szerepel. Ausztriában II. Ottokár osztrák herceg (1251–1276) kamaragrófjaként találkozunk vele és testvérével, Neklinusszal. Az 1257. február 18-án kelt oklevélben

⁵² Réthy László: *Corpus Nummorum Hungarie. Magyar egyetemes éremtár.* I. Bp. 1899. 34., 37.; Huszár 1979. 68.; Rádóczy 1971. 35.

⁵³ BTOE I. 82–83.; Reg. Arp. 1439. sz.

⁵⁴ MZSO I. 35–45.

⁵⁵ Reg. Arp. 1577. sz.

Meissau Otto közvetítésével egyezés jött létre a két zsidó kamaragróf és Freisingi Konrád püspök között. A vita tárgyát tizenhat hűbértartás (*beneficium*) képezte Jedlesdorfban (ma Bécs XXI. kerülete), amelyek jövedelmére a testvérek igényt tartottak. Az egyezés szerint ha Lublinusék Szent Jakab napjáig (1257. július 25.) 200 ezüst márkát kifizetnek a püspöknek, akkor rendelkezésükre kell bocsátani a föld jövedelmét. Ebben az esetben a püspök kötelezte magát arra, hogy megvédi őket Pottendorfi Rudolf⁵⁶ követelésével szemben.⁵⁷ Rudolf az elhunyt IV. Hadmar (†1209) feleségének és fiai ügyeinek volt az intézője. Az ügy 1249. április 30-án kezdődött, amikor IV. Hadmar Jedlesdorft elzálogosította Konrád püspöknek. A püspök a birtokért cserébe pénzt és ékszereket adott Hadmarnak.⁵⁸ IV. Hadmar az ékszereket valószínűleg elzálogosította Lublinusnál és Neklínusnál. Ezeket az ékszereket a két testvér visszaadhatta a püspöknek, amelynek fejében megkapták a birtok jövedelmét. A vita azonban úgy is keletkezhetett, hogy Hadmar vagy örökösei a birtokot elzálogosították a két zsidó testvérnél, holott azt már a püspök zálogként bírta. 1259. február 14-én Lublinus a freisingi Szent Péter és Pál kolostor apátjának, Arnoldnak húsz müncheni font pfeniget kölcsönzött. Fontonként hetente 5.5 pfenig kamatot kért. Ebben az oklevélben Lublinus Wolflin néven szerepelt, ami a Lublinus német alakja lehet.⁵⁹

Ausztriában legkésőbb 1267. decemberéig lehettek kamaragrófok, ugyanis ekkor jelenik meg a forrásokban az első keresztény kamaraispán, Paltram Vatzó bécsi polgár.⁶⁰ A váltás oka az lehetett, hogy az 1267. május 10–12 között megtartott bécsi zsinat megtiltotta a közhivatalok viselését zsidók számára. Klaus Lohrmann Lublinust azonosnak tartja a Magyarországon tartózkodó Wlueliusszal.⁶¹ A két testvér azonosítását nem tudom elfogadni. Lublinus ugyanis abban az időben, amikor Wluelius Magyarországon töltött be kamaraispáni méltóságot (1261 körül), ugyancsak kamaragrófként működött Ausztriában. A magyar forrás-

⁵⁶ IV. Kuenringers Hadmar sógora.

⁵⁷ *Fontes rerum Austriacarum. Österreichische Geschichts-Quellen.* Wien II/31. 193–194.

⁵⁸ Uo. 152–154.

⁵⁹ Vö. Klaus Lohrmann: *Judenrecht und Judenpolitik im mittelalterlichen Österreich.* Wien-Köln 1990. 87–88.

⁶⁰ Uo. 95–96.

⁶¹ Uo. 89.

anyagban az Ausztriában tartózkodó Hencl fiak közül csak Neklinusszal találkozunk. Ő valószínűleg a vele nemcsak testvéri, de szoros üzleti kapcsolatban lévő Lublinus magyarországi érdekeltségeinek intézőjeként lépett fel hazánkban. Lublinus nevének német alakjából – Wolf – Lohrmann arra következtetett, hogy Lublinus azonos Farkas vasvári zsidóval,⁶² akinek a Gut-Keled nembeli Wid ispán a csatári kolostor⁶³ bibliáját 70 márkáért elzálogosította.⁶⁴ Az azonosításnak két nehézsége van. Egyrészt bizonyítani kellene azt, hogy Lublinus Vasváron birtokkal rendelkezett, amire azonban nincs adatunk. Másrészt pedig a Magyarországon kiállított oklevelekben Wluelius (Lublinus?) sehol nem szerepel magyarosított formában, így nem tartom elképzelhetőnek, hogy csak ebben az egy oklevélben szerepelt volna így.

Az Árpád-korból már csak egy zsidó kamaraispánt ismerünk, Fredmann. Elsőként 1280-ban jelenik meg, amikor az esztergomi káptalan előtt magát kamaraispánnak mondja. Az oklevél szerint Fredmann korábban 300 márkát kölcsönzött IV. Lászlónak (1272–1290), cserébe a király két Nyitra megyei falut ajándékozott neki (Geszte⁶⁵ és Zsigárd⁶⁶). 1280-ban a Ludány nemzetségébe tartozó Miklós fia Fulkusnak⁶⁷ eladta a földjeivel határos Zsigárd falut 29 márkáért.⁶⁸ 1282-ben már a király nevezte Fredmann kamara ispánnak, amikor megengedte neki, hogy a Nyitra megyei Zsigárd nevű földjét az esztergomi káptalan oklevelével eladja Fulkusnak.⁶⁹ 1280–1282 között tölthette be Fredmann a kamaraispáni hivatalát. Kamaraispánságát a többiekhez hasonlóan héber veretjelen pénzekkel is alá tudjuk támasztani.⁷⁰

⁶² Uo.

⁶³ A csatári bencés kolostort a Gut-Keled nembeli Márton *comes* alapította 1138 körül.

⁶⁴ Farkas zsidó azonban elveszítette a csatári bibliát, ezért Vid kárpótlásul a bibliáért két birtokot adott a kolostornak. MZSO I. 33.

⁶⁵ Host'ová: ma község Nyitrától északkeletre.

⁶⁶ Kolon és Geszte mellett kereshető. ÁMTF IV. 493.

⁶⁷ Fulkus a nyitra megyei Családon lakott. 1292-ben III. András segített az osztrák háborúban, amiért a király jóváhagyta a zsigárdi birtokbavételt. Karácsonyi János: A magyar nemzetségek a XIV. század közepéig. I–III. Bp. 1900. I. 814.

⁶⁸ MZSO I. 54–55.

⁶⁹ HO VIII. 221–222.; Reg. Arp. 3189. sz.

⁷⁰ Rádóczy 1971. 35.; Fredmann 1291. november 2. előtt halt meg, mert egy ekkor kelt oklevél elhunytként emlékezik meg róla. HO VIII. 302–303.

Ha a fentebb felsorolt személyek hivatali működését elfogadjuk, akkor a 13. században hat zsidó kamaraispánt ismerünk. Mind Sámuel, mind Teka 1232 előtt működött, de nem tudjuk, hogy melyikük volt az első zsidó kamaraispán. Ezt követően Henel *comes* 1250 körül, Wluelius 1261 tájékán, Altman valószínűleg 1268 után, Fredmann pedig 1280–1282 között töltötte be ezt a hivatalt.